

X. PRIZOR

(Poklici, šum, rogobor, kotrljanje kola u pozadu dvorišta. Golema množina gostiju i mladost sela napuni dvorište. Djevojke i momci stanu u red. Mladoženja vodi nevjestu o ruci. Ona je u svilu i zlato odjevena s kukmom na glavi na način udatih. Djevojke joj posiplju stazu cvijećem. Na pragu kuće čeka je svekrva Mara s jastukom u ruci, do nje svekar Ilarija. Nevjesta priđe preko jastuka, poljubi ruku svekru i svekrvi, i klone ovoj u naručje. Svekrva od radosti jecajući vodi je u kuću)

PRVA CURA

Ala ljepote snaše.

DRUGA

Ona je bila najljepša cura u našem selu.

PRVA

Samo je u licu blijeda

DRUGA

Ta ne boji se valjda noći. Te su noći prošle.

PRVA

Ti si obješenjača velika! *(Nevjesta i mladoženja, svekar i svekrva izađu iz kuće, dvoje po dvoje, i sa gostima zaposjednu stol, na koji se donosi svježe jelo i piće. Ciganska velika kapela zaposjedne stol odzada)*

MARA

(nevjesti)

Zjenice moja! Sunašce moje!

ILARIJA

(nevjesti)

Kćerice moja slatka!

NEVJESTA

(poljubi objema ruku)

ILJA

(gleda tibo nevjesti u oči)

MARA

Prionite, gosti moji, ne žalite kuću. Svako po volji u jelu i piću. Sunašce je moje med nama, moja nevjestica slatka! *(Ciganima)*: Cigani, šta šutite? Zagrmite!

ILARIJA

(diže se)

Samo još časak, još nije pravi čas.

MARA

Šta-a? Kakova te opet ludost napopala. Slatka nevjestica je u kuću dovedena. *(Otrese se)*: A šta! Zagrm'te!

ILARIJA

(braneći ciganima rukom)

Našoj se kćerci nemili galama. Ona je tihe ćudi.

RUŽA

Kakogod hoćete!

ILARIJA

Sve po svojoj mjeri. Dragi Bog ne ljubi oholosti...

ILJA

Dado!

ILARIJA
Šta je, sine!

ILJA
Guša ti ne će doći...

ILARIJA
(osupnut, sleđen)
Njegov je sin rekao, da će doći!

ILJA
Obojica ne će doći.

ILARIJA
Kako ti to znaš?

ILJA
Imam ja razloge.

RUŽA
(stisne Ilji ruku i pocrveni)

ILARIJA
(nasmije se ledenim smijehom glasno i spusti mračno glavu)

MARA
U njemu klije ludilo, dragi ljudi.

ILARIJA
(digne se, gleda čas ukočen u brpu i opet se šutke spusti blijed, satrven)

GLAS IZ HRPE
Gledajte, gledajte, zlo mu je!

VIŠE GLASOVA

(izmjenjujući)

Zlo mu je! Sav je problijedio, ne može da stane.

ILARIJA

(iznova se digne tammim, muklim, proročanskim glasom)

Čujte me, slatka braćo!

GLASOVI IZ HRPE

Čujte, čujte!

ILARIJA

Nedugo još i mi ne ćemo više pira pirovati.

NETKO

Što kaže?

ILARIJA

Nas će odbjeći svaka radost i zao udes udesit će našem životu druge pute.

NETKO

Šta to govori?

ILARIJA

Naši bunari presušit će i naša polja i naši vinogradi usahnut će.

NETKO

On naviješta nesreću.

ILARIJA

I strašne stvari dogodit će se pod nebom našim. Samo nebo će se zaviti vječno u crne oblake, a na naše šume

udarit će krilat oganj, da pohara živo i neživo, i tamo, gdje ne segne vatra, jurnut će povodnja ili će pasti ko crna bura proždrljivi skakavci.

JEDAN IZ HRPE

On naginje zlu.

DRUGI

On naginje svetinji.

TREĆI

Vračolijama.

ILARIJA

Zaroptat će zemlja naša i paklenski iskesiti nebu zube, a nebo će je kandžijati bljeskom i gromovima. Zvezdice sitne od straha sakrit će se pod oblake. Sitne drage zvezdice, jao...

NETKO

Ta on vidi đavla pred sobom.

DRUGI

On će postati vidovnjak!

ILARIJA

I ljubav, ljubav slatka, izginut će zauvijek. Sjeme čovjekovo bit će ukleto i zakržljavit će; staze ka grobljima podivljat će i nikakove nade ne će više obećati grobovi. A svjetlo, ono drago svjetlo, što ga čuvamo u prsima i što nas mami preko smrti, ugasnut će.....

NETKO

Strašna su mu usta kao iz groba!

ILARIJA

(teško dišući)

I ožigosani hajkama ljudi lete iz zemlje u zemlju, a kuda će? Tamo bjesni oganj... Polete drugom stranom, izmučeni, prestravljeni: — tamo su rijeke i mora, a sve su lađe burom razbijene... Tek u jednoj crnoj i čađavoj sjedi stari sotona i sladi se na vidiku. A onda u kuglama, u gomilama, u gorama valjaju se dalje i škriplju zubima i tepaju kletve. No kud će? Kud će? Tamo su zinuli ponori, sva su se groblja obratila u ponore. Strašni sud je započeo. Bog i đavo prekoračiše po prvi put od iskona zemlju, da dijele carstvo.

PRVI

On je lud.

DRUGI

Nije on lud.

TREĆI

Sve on to vidi u duši.

ILARIJA

(braneći se)

Jao, jao, moje su oči ranjave od gledanja u borbu između Boga i vraga. Sotono, umini! *(Najednoć ospe se hrpom žamor. Guša i Ada na konju)*

XI. PRIZOR

(Prijašnji. Guša i Ada. Ilarija ugledavši ih, gdje dolaze od kapije, sprva sleđen i skamenjen od čuda, stane se sabirati i vedriti u licu)

ILARIJA

(pođe trijumfalno ususret Guši i provali u divlje klicanje)

Došao je... došao... došao... na pir, na srca pir! *(Ciganimma)*: Zagrmite sad! Divlja žestoka muzika.

ILARIJA

(ogri Gušu, koji se stane braniti)

GUŠA

Jesam li održao riječ?

ILARIJA

Guša, brate, slatki brate! Božji čovječe, brate mira! *(Gostimma)*: Radujte se, braćo, radujte se sa mnom!

GUŠA

Ja sam crn, ali držim svoju riječ!

ILARIJA

Pera i Tunja, stari svate i čaušu, sijte radost! Tamo je pivnica; radite, što znate.

GUŠA

(Ilariji)

Spominješ li se, šta sam ti na njivi rekao: ja popuštam samo jedanput u životu!...

ILARIJA

Guša, pomirni brate! O uskrsnuće! Cigani, ljuće! (*Cigani zagrne iznova i prestanu*)

GUŠA

Spominješ li se, što sam ti ognjem štaglja rekao: ja popuštam samo jedanput u životu. Ja sam Guša!

ILARIJA

Pomirni brate, što je moje, to je tvoje. Stolicu za Gušu, počasnu. Slugo, ili čekaj, sjedi na moje mjesto!

GUŠA

Došao sam ti u svatove, da —

ILARIJA

Guša, brate moj!

GUŠA

No da tračim, ko što uvijek tračim...

ILARIJA

(*ljudima koji dvore*)

U pivnici je burence vina dvadesetgodišnjaka, kao sunce je jako. Ovamo s njim!

GUŠA

(*naprama gostima*)

A znate li vi, ljudi, kod koga tračite svatove?

GLASOVI

Kod koga?

GUŠA

Kod jedne kukavice!

GLASOVI

(izmjenjujući se, opominjući)

Guša! Guša! Guša!

GUŠA

Kod najveće kukavice, što sam je vidio u životu.

GLASOVI

(prijeteći)

Guša! Guša!

JEDAN GLAS

Ne igray se sa svojim životom!

GUŠA

Kod kukavice, koju sam ubio zemljom, požarom i strahom!...

ADA

(Ilji)

A gdje je tvoj srebreni nožić, evo me, uzmi tri kapi krvi...

ILARIJA

(gorko)

Guša!...

GUŠA

Kod niske puzave kukavice!

TUNJA

Pravo, Guša, pravo!

PERA

Pravo, Guša, pravo, junače!

GLASOVI

(umjerenib)

Šta je to?

TUNJA

Pustite! Nikoga se ništa ne tiče!

GUŠA

Svaki trun njegova srca i svaku kap njegove krvi prezreo sam i ponizio, i gledajte, kako puza preda mnom!

MARA

Pravo, Guša!

GUŠA

Ne stidite li se jesti hljeb s njegova stola i piti vino iz njegova podruma?!...

ILARIJA

(neartikulirano)

Ljudi, smilujte se, ja vidim crno pred očima... Drž'te me!
(Nekolicina boće k njemu. Tunja i Pera potegnu svaki za nož.)

PERA

Niko ne smije k njemu; pustite ga, da vidi crveno pred očima!... Pravo, Guša, pravo!

TUNJA

Pravo, Guša, pravo, pravo!

GUŠA

Kažnjenici, što sam ih upoznao, pogledali bi na njegov stol sa prezirom.

ILARIJA

(istim glasom)

Smilujte se, drž'te me, drž'te me!

MARA

Draž'te ga, draž'te ga, nek se probudi čovjek u njemu!

TUNJA i PERA

Draž'te ga, draž'te ga. Guša draži ga!

ADA

(Ilji)

Ded pokaži tvoj srebreni nožić!

NEKI SRDŽBENI GLASOVI

(iz hrpe)

Draž'te ga, draž'te i sina!

ČITAVA SRDŽBENA HRPА

(podivlja i zagrmi)

Draž'te ga, draž'te ga, dražite obojicu!

ILARIJA

Držite me, krv mi skače u glavu!...

PODIVLJALA HRPА

Krv, krv! *(U pozadini dvorišta začuje se piskutan zvižduk)*

GUŠA

Udari, ako si muško!

MARA

Kukavice! Sutra ću se rastati od tebe, pod staru glavu! Kukavice!

ILARIJA

Drž'te me, drž'te me, smilujte se. (*Navali divlje ludo na Gušu i nastane borba samim rukama. Nekoji se tiskaju, da se umiješaju. Pera i Tunja mašu noževima oko njih u krugu*)

PERA

Neka se niko ne upliće; tko se uplete, bit će pokojni! Tu se rvu dvije pasmine. Da vidimo, koja je jača!

MARA

Niko, niko! (*Zgrabi nož sa stola*)

GUŠA

(*nadvladan Ilarijom*)

U pomoć, sine!

ADA

(*srne na Ilariju, no u isti čas obori se Ilja na Adu. Iza neduge divlje strašne borbe skotrljaju se Guša i Ada zadržani kao lešine na zemlju*)

PRIDUŠENI GLASOVI

(*iz brpe*)

Oba udavljeni! (*Svi gosti ostave pirni stol osim Mare, Ruže, Pere i Tunje — i stišču se plabo kao krdo u pozade. Ilarija na desnoj strani prekrije lice maramom i spusti glavu; Ilarija na lijevoj strani gleda ukočeno na zemlju. Silno napeta stanka, grobna šutnja. Onda dopre od ka-pije glas Stanin i Jelin*)

GLAS JELIN

Stidi se, kumo, ne paše za te ovamo. Idi kući, sprovest ću te.

OČAJNI GLAS STANIN

Pusti me!

XII. PRIZOR

(Prijašnji. Stana o ruci Jele)

STANA

Smilujte se, dobri ljudi, ja sam sirota, prosjakinja! No ne prosim hranu i piće, nego malo srca!...

JEDAN TIHI GLAS

(iz hrpe)

Sirota!

STANA

Ja prosim, dobri ljudi, malo radosti...

DVA GLASA

(iz hrpe izmjenično, tibo)

Sirota!

STANA

Vaš je dom preplavila radost, dopustite, da se malo kod vas ogrijem... sva u srcu mrznem. *(Strese se... Hoće k Mari, no tu ugleda lešine i stane u njih buljiti bez misli. Onda se složi nad lešinom muža i istisne krik, ko da se rastaje sa životom. Jela, Mara i nevjesta Ruža pristupe k njoj. Stana jecajući cjeliva čelo mrtvog muža):* Nesretno rođeni moj mužu! Bože, Bože! *(Onda se dovuče k lešini sina i stane mu čelo cjelivati. Jedna žena u crno dođe iz kuće i prekrije lešinu Gušinu crnim suknom i udalji se odmah)* Nesretno rođeni moj! Jadni nesretni životu moj!

Moj Bože, o, o! (*Ilarija jeca na strani, da mu se pleća tresu*)

MARA

Ne plači, Stano, draga Stano! Ja sam već toliko mislila na te i ginula za tobom, mučenice moja, svetica!

STANA

Jadni nesretni životu moj!

MARA

Stano, dušo! Ostani kod nas za cio život! Mila si mi kao sestra rođena.

RUŽA

Ostani kod nas!

STANA

(stisne grčevito rukom srce)

Bože! Bože! Bože!...

(Zastor)